

ЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ НА ПРАКТИЦІ

В історії науки термін «науковий» асоціюється з предикатами «чітко окреслений», «логічно однозначний», «точний». Таке уявлення цілком слушне, якщо брати до уваги, що наука, мабуть, виникає як такий спосіб розв'язання проблем, якого не знали ні міфологія, ні релігія. І навіть більше: наука – це засіб розв'язання конкретних питань життєдіяльності людини, її практично-предметних дій, вивчення об'єктивного стану речей [1, с. 256-271].

Істотні протиріччя в ідеалі «точного» знання були виявлені ще у стародавній філософії, вони пов'язані зокрема з апоріями Зенона. Власне, це була серйозна пересторога гордині розуму, бо з'ясувалося, що логічні операції – основа основ науки – потрапляють у тенети суперечностей, і, мабуть, варто визнати, що наукове знання – не така вже безхмарна царина пізнання. Але пошуки, спрямовані на однозначні результати в науці, тривали. Передусім це триумф першої завершеної теорії математичної фізики – механіки І. Ньютона. Та безхмарний період тривав не довго: І. Кант, досліджуючи категорії зробив висновок, що вони мають антиномічну природу, що і теза, і антитеза відносно основ пізнання однаково і доказувані, і спростовувані. Та, зрештою, крапка над «і» була поставлена започаткуванням теорії ймовірності. З нею почало набувати прав те наукове знання, котре має нечітко окреслені горизонти, тобто ймовірне. Згодом А. Ейнштейн висловить своє знаменне «Бог також грав у кісточки». Цим він піднесе неоднозначність мислення до рангу «справи Бога».

Загалом, до середини ХХ століття в епістемології науки склалось монотеоретичне розуміння структури наукового знання. Згідно з ним вважалось, що основу сучасного наукового знання складає теорія, а наука – це система логічно упорядкованих теорій, котрі розвиваються комунікативно. Ідеалом такої теорії є сучасна математика та логіка. Турбота вченого – якомога більше надати своєму науковому доробкові математичного характеру. Звичайно, зазначений стан не був безпідставним маренням логіко-методологічної думки. Він навіювався справжнім порухом науки впродовж кількох віків – прагненням сягнути логічної витонченості та математичної строгості наукових міркувань. Математичні методи розмірковування заповнили природничі та технічні науки. стали їхньою мовою. Водночас розпочалась інтенсивна експансія математики у сферу гуманітарних наук, зокрема, у мовознавство, окремі історичні дисципліни. Все це супроводжувалося триумфом сучасних технологічних застосувань науки, прагненням надати будь-яким формам мислення рис теоретичної вибудови.

Проте монотеоретичну конструкцію наукового знання спіткали труднощі, котрі пов'язані з проблемами детермінації наукового знання, аналізом відношення між теоріями, поясненням так званих аномальних явищ у розвитку наукових знань тощо. Пошуки розв'язання згаданих та інших проблем йшли різними шляхами. Один з них – це заміщення монотеоретичного розуміння структури науки монопарадигмальним. Представники цього методологічного підходу до наукового знання прагнули застосовувати ідею історизму при дослідженні чинників розвитку наукових знань, їхньої соціокультурної детермінації, піддавали слушній критиці розуміння розвитку наукового знання як кумулятивного процесу. Водночас переоцінювалося значення релятивного аспекту в пізнавальному процесі, надто великого значення надавали консенсусові поміж ученими як чинникові розвитку наукового знання. Це сприяло виникненню низки нових методологічних труднощів: не розв'язаною залишилася проблема співвідношення логіко-математичних властивостей теорії та соціокультурних чинників її розвитку, виникла проблема критеріїв зіставлення конкуруючих теорій. Та попри все згадані досягнення, труднощі та вади монотеоретичних і монопарадигмальних уявлень осторонь залишали проблему понятійної, або концептуальної будови наукового знання, яка і в даний час є актуальною. Без аналізу концептів наукового знання, чи інакше – його концептуальних структур взагалі важко розв'язувати питання логічних, соціокультурних та аскіологічних аспектів пізнання, питання зміни та розвитку наукових знань, а також гносеологічні проблеми втілення наукового знання в практичній діяльності. Це тому, що концепції виступають наріжним каменем наукової теорії. То є понятійна структура, форма мислення пізнавального процесу і наукового зокрема. Концепція як понятійна структура – носій соціокультурних сенсів пізнавального процесу.

Зараз не існує усталеного означення поняття концепції. Аби надолужити цю прогалину без претензії на остаточне розв'язання її, поставимо собі за мету – розглянути різні погляди на концепцію, порівняти її зміст з іншими формами наукового знання і таким чином виявити властивості, котрі притаманні концепції і вирізняють її поміж інших форм знання.

Новизна даної роботи полягає у багатогранному аналізі поняття концепції і розгляді її через призми розуміння, пояснення, тлумачення основної ідеї теорії, що до цих пір не розглядалося вченими філософами. Приділено увагу дослідженню концепції як форми наукового знання у зв'язку з проблемами практичної діяльності, втіленням досягнень науки у практику.

Увага до концепції як форми наукового знання – це шлях до методологічного розв'язання проблеми нелінійності сучасного знання, яка проявляється, зокрема, у вченні про фрейми як структури машинного розпізнавання образів, ідеї нечітких множин, дисипативних структур, біфуркацій, алгебраїчних категорій тощо. Стало однозначним зрозумілим, що сучасна наука вже не вписується в ті форми знання, котрі панували в минулому.

Зацікавленість наукового товариства у проблемі концепції тепер стимулюється також тим, що наука відіграє дедалі значнішу роль як основа технічних витворів, технологій, а також, є потужним джерелом якісних суспільних змін. Нині в науковому знанні передні позиції посідають здебільшого не віддзеркалення чи референція, а конструювання, об'єктивація та репрезентація. Змінюються соціокультурні стереотипи оцінки наукового знання, зокрема це набуло чинності під впливом екологічних криз і аварій на генношкідливому виробництві. Останнє не може не приковувати увагу дослідників до проблеми соціокультурних сенсів, культури як поля розгортання і примноження пізнання та діяльності. Концепція і є жаданою в даному разі структурою знання, бо в ній виражається не лише взаємодія суб'єкта та об'єкта, а й суб'єкт-суб'єктні відношення. Завдяки цьому концепція репрезентує діяльний аспект пізнання, його продуктивні, а не тільки репродуктивні риси [1, с. 128-134]. Відтак, аби виразити зміни в науковому знанні, котрі донедавна започатковувалися, філософії немає потреби запроваджувати нові терміни для їх позначення. Варто скористатися терміном «концепція» та її поняттям. У свій час щодо прагнення без назрілої потреби використовувати терміни І. Кант слушно зауважив: «Вигадувати нові слова там, де в мові не бракує термінів для цих понять, – це дитяче прагнення, виокремитися з натовпу якщо не новими та правильними думками, то новими латками на старій світлі» [2, с.321].

Впродовж двох десятиліть в україно- та російськомовній літературі різко поширилося вживання терміну «концепція». Та в основному тільки на інтуїтивному рівні, себто без чіткої логічної експлікації. Аби концепція набула чинності, були справді глибокі підстави. Вони полягають передусім у тому, що теорія як форма наукового знання безпосередньо не репрезентує своїм змістом соціокультурні властивості знання, його сенс. Можливості концепції у цьому разі значно багатші, бо вона виражає не просто якусь інформацію про об'єкт, а й розуміння цієї інформації суб'єктом. Загалом, сучасне інтуїтивне користування терміном «концепція» – це відроджений симптом нового явища в структурі знання: вирізнення даного терміну поміж таких форм знання, як факти, гіпотези, ідеї, теорії, котрі посідають чільне місце в науково-пізнавальному процесі. Аналіз гносеологією концептуальності наукового знання збагачує палітру ставлення до наукового пізнавального процесу [3, с. 192-194].

Особливе значення має дослідження концепції як форми наукового знання у зв'язку з проблемами практичної діяльності, втіленням досягнень науки у практику. Можливо це є основним чинником необхідності прискіпливо дослідити проблему концепції. Річ у тім, що уявлення про втілення знання в практику не враховують диференціації функцій різних форм знання, бо власне форми знання розглядають лише в когнітивному аспекті, а практичний аспект взагалі залишають осторонь, не беруть до уваги, наче його й не існує. Звернення гносеології до концепції як форми знання виявляє в знанні не лише когнітивні, а й практичні властивості, його праксеологію, бо концепція безпосередньо висвічує в знанні суб'єкт-суб'єктні

відношення, а не лише суб'єкт-об'єктні. При цьому стає зрозумілим, що втілення знання в практичній діяльності – складний процес нелінійної взаємодії суб'єктивних чинників поруху знання (волі, розуміння, світогляду), об'єктивованих умов людської діяльності (комунікації – спілкування, навчання, методики тощо), а також об'єктивних способів людської діяльності (управління, техніки, технології, виробництва тощо).

Загалом, евристичні потенції поняття «концепція» дуже великі. Передусім може йтися про один з напрямів у сфері інформатики та обчислювальної техніки – про так зване концептуальне програмування та створення систем автоматизованого проектування і управління. Ці процедури базуються на застосуванні баз знань, що формуються у пам'яті ЕОМ у вигляді аксіоматичного метаописування. «Перехід до метаописування викликаний тим, – пише В. О. Лелюк, – що необхідно забезпечити цілісність систем, котрі проектуються, спадковість процесів проектування та інтеграцію розрізнених знань. Перераховані вимоги виникають у зв'язку з багатопредметністю та багатомодельністю систем, що функціонують в умовах плинності середовища та правил взаємодії. Під багатопредметністю систем розуміється множина сфер знання, котрі потрібні для опису різних частин системи. Багатомодельність має місце, коли вдаються до різних теорій при описі одного і того самого об'єкта через відсутність методів розв'язання задач у вихідній сфері знання» [4, с. 33].

Другою великою сферою застосування ідеї концепції є педагогіка, яка формує технічну та гуманітарно-комунікативну культуру фахівців, зокрема педагогіка дорослих. Від часу зародження і десь до 70 – 80-х років ХХ століття педагогіка розглядалась пересічно як педагогіка дітей та юнацтва. Це було виправдано, бо основний процес навчання здійснюється якраз у зазначеному віці. Та бурхливий науково-технічний прогрес призвів до того, що навіть отримана вища освіта вже не може бути гарантом на весь період діяльності – треба, буває, навіть декілька разів перенавчатись, аби бути на рівні вимог сучасності. Йдеться не про епізодичне перенавчання, а про неперервне навчання, навчання, котре поширюється на весь період фахової діяльності. Але при цьому постають питання іншого гатунку: питання особливостей навчання дорослих. Адже у дорослому віці когнітивні здібності значно змінюються порівняно з можливостями пізнання в дитячому та юнацькому віці. Відомо, що з цією проблемою США зіткнулися ще наприкінці 60 – початку 70-х років, коли гостро постало питання підвищення кваліфікації та перенавчання дорослих. Успіху було досягнуто тоді, коли збагнули, що дорослих треба навчати за спеціальною педагогікою, котра передбачає компоновку матеріалу, що вивчається, за принципами не фактів і навіть не теорій, а великих блоків, де головну роль відіграють поняття. сенс матеріалу, можливі тенденції явища тощо. Інакше, дорослі мають вивчати концепції, а вже конкретний матеріал вони поповнять самотужки та за рахунок свого професійного й життєвого досвіду [5, с. 12-17].

Відтак аналіз концепції як форми наукового знання розширює уявлення про форми наукового знання, а також допомагає розкрити прагматичні

особливості сучасного наукового знання. Це може бути досягнуто на основі дослідження особливостей концепції у порівнянні з іншими формами наукового знання, встановлення співвідношення соціокультурного, логікогносеологічного та практичного аспектів знання у структурі концепції, експлікації структури опредмечення знання в практичній діяльності за умови легітимації концепції як форми наукового знання.

Разом з тим наукове пізнання охоплює не тільки методи та засоби пізнання, а й уже сформовані логічні форми пізнання й мовні засоби. Проте концепції, теорії, наукові гіпотези тощо – це не тільки результат, а й форми наукового пізнання, спрямовані на досягнення істинного, систематизованого знання, здатного пояснити явища, передбачити їхні можливі зміни і бути застосованим практично. Таким чином, наукове пізнання вирішує чітко окреслені завдання, що визначаються цілями пізнання і, в свою чергу, детермінуються практичними потребами суспільства й потребами розвитку самої науки. Такі форми, як поняття, судження, умовиводи, в науковому пізнанні не відображають сповна його специфіку. З цією метою в його методологічному арсеналі сформувалися й набули відносної самостійності такі форми й засоби, як факт, проблема, гіпотеза, концепція, теорія, ідея тощо.

Дослідження поняття «концепція» пов'язане з низкою труднощів. Передусім це зумовлено тим, що в наукових текстах, інших сферах спілкування під концепцією часто розуміють зовсім далекі одне від одного поняття. Зупинимось на найпоширеніших його вживаннях: «ведуча задумка», «конструктивний принцип художньої, технічної та інших видів діяльності «визначальний спосіб розуміння», «тлумачення чого-небудь», «основна ідея систематичного підходу, або основний погляд на предмет, явище». Інколи термін «концепція» вживається для характеристики понятійної структури відповідної дисциплінарної побудови. в даному разі говорять про «концептуальне обґрунтування знання». Деякі автори користуються терміном «концепція» у тому разі, коли хочуть виразити думку про неусталеність знання, його гіпотетичність. Цікаво, що в довідковій літературі термін «концепція» з'являється тільки у третій чверті минулого століття. На початку віку довідкова література ототожнює «концепцію» і «поняття»; коли наводиться термін «концепція», то без будь-яких тлумачень рекомендують звертатись до терміну «поняття». Ця традиція сягає ще в середньовіччя, коли в латинській мові терміном *conceptio* позначали «думку, поняття», а під *conceptio* розуміли «сприйняття». В останньому випадку, власне, теж йшлося про поняття як форму мислення, але вже як загальну пізнавальну процедуру, де немає розчленування пізнання на його форми, а йдеться загалом про те, що світ «сприймається» (або «пізнається») суб'єктом. Окрім цього, сенс поняття «концепція» повною мірою в даному разі можна збагнути тоді, коли врахувати, що саме знання онтологізувалось, себто розглядалось як частка існуючого світу. Тому саме поняття, або концепт також мислилось як онтологічна категорія, і воно означало множину сенсів, а не щось одне чітко

означене. Ця традиція, мабуть, і спричинювала розмаїття сенсів терміну «концепція», відголосся чого існують і зараз.

Концепція – це форма та засіб наукового пізнання, яка є способом розуміння, пояснення, тлумачення основної ідеї теорії. Це науково обґрунтований і в основному доведений вираз основного змісту теорії. Але на відміну від неї він ще не може бути втіленим у чітку систему наукових понять. Концепція не тільки об'ємна, а й змістова сукупність поглядів щодо об'єкта (фрагмента) дійсності. Вона є не лише способом розуміння, а й тлумачення будь-яких явищ і процесів світу. Водчас концепція – це провідна ідея у системі теоретичних і методологічних знань (характеристик, параметрів). Вона органічно поєднує і реалізує пізнавальну й герменевтичну та методологічну функції, забезпечуючи суб'єкт знаннями про навколишню дійсність, методами і фактами пізнання, розробляючи схеми її тлумачення та пояснення. Разом з тим концепція – це провідний задум, котрий визначає життєдіяльність індивіда, стратегію дій людини у здійсненні планів, програм, реформ.

Тривалий час у теорії пізнання концепцію розглядали як форму знання, що виражає істотне в мисленні. У цьому плані концепцію протиставляли відчуттям, сприйманням, уявленням та судженням, що виражають окремі прикмети. Розвиток науки пішов шляхом диференціації, математизації, формалізації, технізації. Наука прогресувала за рахунок зосередженості на розкритті відповідних операцій над об'єктами, що супроводжувалося абстрагуванням положень науки від вписуваності цих операцій в екзистенціальний світ людини. Сенси, цінності, культура загалом, соціальність у такому стані опинилися «по той бік науки»; вони були полем філософії, теології чи мистецтва. Наука стала «інженерією», «технонаукою». Для вираження ситуації розуміння і почала формуватися ідея концепції – окремої форми знання, яка відрізняється від поняття, теорії, фактів і окреслює екзистенціальне поле в тих сферах знання, які в своєму змісті явним чином не передають зазначених рис.

Завданням концепції є вираження сенсів – таких висловлювань, які передають цінності, що містяться у змісті концепції. Самі ж цінності – це те, що «потрібно людині». За змістом концепція є знанням, об'єктами якого є неявище, можливе, трансцендентне, тобто все те, що не існує безпосередньо, а є утасмниченим у культурі та соціальних процесах. Існує велике розмаїття конструкцій концепції, які можуть бути розлогою оповіддю про ті приховані сенси і значення, які містять відповідні наукові теорії.

Сучасна наука розвивається у напрямку поєднання різних її галузей певними процесами чи явищами, які потрібно розглядати, за принципами не фактів і навіть не теорій, а великих блоків, де головну роль відіграють поняття. сенси матеріалу, можливі тенденції явища тощо (інакше. потрібно вивчати концепції). У гуманітарних науках концепцією можуть виступати програми, проекти, які в одному випадку презентують мету, план та прогнози певних політичних дій, а в іншому є рекламними актами, репертуарами іміджу тощо. Істотне значення мають концепції в освітніх практиках. Тут

вони покликані формувати цілісні уявлення про об'єкт вивчення і розкривати смисли природничих технічних та гуманітарних знань.

Література:

1. История и методология науки: Феномен специализированного познания: Учебное пособие / Под ред. Б. И, Липского. - СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2004. – 438 с.
2. Б. Рассел Человеческое познание. Его сфера и границы: Пер. с англ. – К.: Ника-Центр, 1997. – 560 с.
3. Попович М. В. Логіка і наукове пізнання. - К., 1971. – 304 с.
4. Лелюк В. А. Концептуальное проектирование систем с базами знаний. – Харьков, 1990. – 144 с.
5. Добрынин А. Концептуальная систематизация знания: философская традиция и методологическая новация // Научное знание: концептуальная систематизация. – Вильнюс, 1987. – С. 7 – 43.

УДК 37.018.4:004:130.2

Б. Л. Гривнак,
асистент кафедри
соціальних комунікацій та права;
Т. В. Гриник,
студентка групи ДМ-13-2;
Т. І. Момот,
студентка групи ДМ-13-2

РОЗВИТОК ВІРТУАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ

Сучасне суспільство стає дедалі багатограннішим і складнішим. У новому суспільстві інформація і знання перетворилась у головний капітал та ресурс поряд з ресурсами енергетичними. Однак інформації стає все більше. Завдяки новітнім інформаційним технологіям вона легко передається на величезні фізичні відстані і доступна дедалі більшій кількості людей. Це має суттєвий вплив на формування її цінності та актуальності. Сьогодні важливою є вже не будь-яка інформація, а потрібна інформація, тобто та, яка є актуальною у певній ситуації та в певний час. Однак визначити корисність такої інформації не так уже і просто, адже в будь-якому випадку критерії цієї корисності будуть суб'єктивними.

Освіта завжди була рушієм суспільного та технічного прогресу, а тому у всі часи. починаючи від Середньовіччя, здобуття освіти стало свого роду перепусткою у вищий світ – таких людей поважали, їх цінували у суспільстві, до їх думки прислухалися. Однак, суспільство змінилося, а відповідно повинна змінитися і освіта. Вона має надавати тим, хто навчається, такі знання і вміння, які були б достатніми для професійної та особистісної реалізації у майбутньому.